

MODERN DURUM

-Modernliğe Eleştirel Bir Bakış-

Doç. Dr. Saniye Vatandaş
Prof. Dr. Celalettin Vatandaş
Birinci Baskı Mart 2025 Pınar
Yayımları-601
Özetleyen. Celal Sancar

GİRİŞ

Modern nedir?

Modern olanın niteliğine ve özelliklerine dair birçok görüşle getirilmiş durumda. Bunlardan biri, modern olan şeyin "**ilerleme**" fikrine yaslandığıyla ilgilidir. Esasen modern denen şey "**şimdi**"nin, "**şimdiye ait olan şeylerin**" özelliklerini ifade etmek için kullanılmakta. Burada belirleyici olan ise her an değişen, zamanda sürekli bir sonraki aşamaya akan ve biraz önceki yaşanmış en son "**an**"ın şimdi geride kalan zamanın bizzat kendisi olmasıyla ilgilidir. Böyle olunca, modern olan şeyin akışkan, değişken bir şey niteliğe sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu sebeple "**ilerleme**" modern olanın bu yönünü dile getiren temel özelliklerinden biri olarak anlam kazanmaktadır. Buna bağlı olarak da sabit kalan, durağan olan şey olumsuzlanmaktadır. Yani geleneksel olan, kadim niteliğe sahip şeyler önemsiz bulunmaktadır. İnsanlığın bireysel veya toplumsal tecrübeleri bir kıymet ifade etmemektedir. Kıymetli olan şey "**yeni**" olan şey olarak zihinlere işlenmektedir. Buna felsefi bir temel de oluşturulmuş, değişimin kendisinden başka her şeyin değiştiği fikri temel bir ilke olarak kabullenilmiş durumdadır. Bu sebeple de sabit kalan, durağan olma eğilimi içerisinde olan şey, olması gerekene aykırı, nesnel gerçekliğe muhalif bir durum olarak nitelenmekte, bu sebeple reddedilmekte, aşağılanmaktadır. Bilim ve teknik ise söz konusu ilerlemenin en yetkin şekliyle kendini ortaya koyduğu alanlar olarak görülmektedir.

"**Modern**" kavramının temelini oluşturan "**şimdi/çağdaş**" olma durumu sürekli değiştiği, doğal bir şekil- de şimdi/çağdaş olan şey akışkan/değişken bir karaktere sahip olduğu için "**modern**" olanı değişmeyen/sabit bir şeyle tanımlamak mümkün olmayabilmektedir. Modernlik bunu "**ilerleme**" adı altında olumlamakta ve hatta yüceltmektedir. Bu ise modern olana müthiş bir dinamizm kazandırmakta, her türlü eleştirinin dışında almasını sağlamaktadır. (s. 8-9)

Ernest Gellner'in tespitlerine göre süreç, iki aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamada din, dünya hayatından uzaklaştırılmıştır. İkinci aşamada ise dünyevi olan dinselleştirilmiştir. Gellner'in bu tespiti rahatlıkla şöyle de okunabilmektedir: Birinci aşamada Tanrı, başta insanın dünyası olmak üzere evrenden uzaklaştırılmış, ikinci aşama da ise insan kendisini Tanrı ilan

etmiştir. Böyle insan, kendi dünyasını inşa etmiş; ancak bunu yaparken bedenen kendisi de dahil olmak üzere tüm varlıkların düzenini (büyüsünü) bozmuş, "**cennet**" kılacağını dile getirdiği dünyayı adeta "**cehenneme**" dönüştürmüştür.

Gerçekleşen değişimin zihinsel boyutunda "**emanet**" anlayışının "**mülk**" anlayışına dönüşmesi vardır. Tüm kadim kültürlerde ve dinlerde içinde yaşadığı dünyaya ve hatta evrene "**emanet**" anlayışına göre dahil olan, "**sorumluluğu**" öncelikle olan insan "**sahip**" konumuna geçmiş, böylelikle her şeyi mülkü olarak görmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak "**sorumluluk**" hissiyatını ve bu hissiyatın gerektirdiği tüm ilke ve ölçüleri "**buharlaştırıp**" yok etmiştir. Bundan böyle kendisi "**sorumlu**" olan değil, sorumluluk tayin edendir. İstedikini istediği zamanda ve istediği şekilde yapma iradesine sahip olduğuna inanmaya başlamıştır. "**Cehennemi**" inşa etmesinin temel belirleyicisi de bu olmuştur. (s. 10)

Modernliğe Dair

Modern, günlük dilde ve dolayısıyla günlük hayatta sıklıkla ve hemen her zaman olumlu anlamda kullanılan sözcüklerden biridir. Son derece kolaylıkla ve sıklıkla insan, eşya, düşünce, inanç ve davranış gibi birbirinden çok farklı şeyleri nitelemek için kullanılabilir. Dolayısıyla modern insanların, modern eşyaların, modern düşüncelerin, modern inançların, modern tutum ve davranışların yer aldığı veya boy gösterdiği; modern olanların beğenilip takdir edilmesine karşılık, modern olmayanların değersiz veya yanlış bulunduğu bir dünyada yaşıyoruz. Hatta tüm bunları kapsayan bir nitelemeyle ifade etmek gerekirse, *modern bir dünyada* yaşıyoruz. Bu nedenle hemen herkes her fırsatta, yaşanan dünyanın ve yaşanan zamanın modernliğinden bahsediyor. Örneğin, yeni alınmış cep telefonunun veya bulaşık makinesinin tercih edilme sebepleri arasında modern oluşu öncelikle ifade edilebilirken; insanlar arası ilişkilerde önceleri pek rastlanmayan veya önemli bulunmayan bir tutum veya düşünceye kolaylıkla modern sıfatı layık bulunulabiliyor. Yeni alınmış bir evin, koltuk takımının, perde veya ayakkabının en önemli özelliği olarak modern oluşu ifade edilebiliyor. (s.11)

Modern: Yeni olan

Tarihten öğrendiğimize göre, şimdi anladığımız gibi gelen Latince kökenli "**modo**"dan türetilen modern ("**modernus**" biçimiyle) ilk kez 5. yüzyılda, daha önceki kullanımlarındaki sadece zaman bildiren anlamından kopararak eski-yeni bağlamında bir sıfat olarak kullanılmaya başlanmıştır. Modern sözcüğünün bir sıfat olarak ilk kullananlar ise 5. yüzyıl Hıristiyanlarıdır. Bunlar, o günün şartlarında yeni Hıristiyan kültürünü, eski paganist/put-perest Romalı geçmişten ayırmak için modern sözcüğünü hem inanç ve davranışlarını hem de kendilerini nitelemek için bir sıfat olarak kullanmışlardır. Bu kullanımla da tarihsel süreç eskiyi ifade etmek için **antik çağ** ve yeniyi

ifade etmek için **modernçağ** şeklinde ikiye bölünmüştür. Antikçağ olumsuz bulunan ve dışlanan pagan/putperest Roma kültürü, modernçağ ise olumlu bulunan ve kabullenilen Hıristiyanlık temsil etmiştir. (s.13)

Modernlik, zaman ekseninde sabitesi olmayan; dün önemseyip adeta kutsadığını, bugün reddeden; bugün önemseyip kutsadığını da yarın reddedecek bir zihniyete sahiptir. Bu bakımdan onu eleştirmek hiç kolay değildir; hatta mümkün değildir. Zira değerlendirmeye konu olan şey, değerlendirme bitirinceye kadar terk edilmiş bir şeye dönüşmektedir. Bu sebeple ona dair gerçekleştirilen değerlendirmeler çoğu zaman somut bir karşılıktan yoksun kalmaktadır. Bu ise modernliğe müthiş bir güç ve dinamizm kazandırmaktadır. Böylelikle modernlik, eleştirilemeyen, hep yeni, dolayısıyla her zaman yeni bir görünümle ve özellikle cezbedici varlığını sürdüren bir şey olarak anlam kazanmaktadır. Onun bu ele avuca gelmez özelliğini açıklayacak en güzel örnek, bir kaptaki sudur. Kaptaki su gözle görülür, elle hissedilir; ancak tutulamaz. Ne kadar tutmak istenirse istensin elden, parmakların arasından kayar gider. Modernlik de böyle bir şey; bir şeyleri belirlenip, değerlendirmeye girildiğinde o çoktan düne ait bir şey haline gelmekte ve eleştirilere hiçbir şekilde muhatap olmamakta; çok kolaylıkla, **“o ben değilim, ifade edilen o özellik; olumsuz olduğu için dünde kaldı”** diyebilmektedir. Onun bu özelliğini ilk fark edenlerden birisi durumundaki Karl Marx'ın tespit ve değerlendirmesi oldukça önemlidir: **“Katıolan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor ve insanlar hayattaki konumlarına, karşılıklı ilişkilerine soğukkanlı bir gözle bakmaya zorlanıyorlar.”** (s.15-16)

Eski-Yeni Ayrışmasının Anatomisi

Gelenek, sosyal bilimlerde, özellikle de sosyoloji ve antropolojinin bünyesinde yer alan önemli ve hatta anahtar sözcüklerden biridir. Örf, adet, töre gibi kültürün temel unsurlarından biridir. En yalın anlamıyla, kuşaklar arası süregiden bazı tutum ve tavırları, inançve uygulamaları ifade etmektedir. Gelenek, kuşaktan kuşağa aktarılarak kalıtımsal bir nitelik gibi bir sonraki kuşakların dünyasında önceden var olan bir şeydir. Geleneğin kalıtımsal olduğunu söylemek, kurumsallaşmış davranış tarzlarının bir kuşaktan diğerine simgesel olarak geçirildiğini söylemekten başka bir şey değildir. Gelenek süreklidir, değişim ve dönüşüme karşıdirençlidir. İnsan doğumuyla geleneğe katılır, geleneğe yaşar ve sonra da gider. Bireyler gelir- gider, fakat gelenek kalır. Ancak, bu durum, geleneğin hiç değişmediği anlamına gelmez. Gelenek, bir kuşaktan diğerine kesintisiz aktarılan yazılar ya da hareketsiz kategoriler olarak değil, sürekli değişime ve revizyona maruz kalan dinamik, çok yüzeysel yapı olarak anlaşılmalıdır. Gelenek bir toplumu oluşturan kuşakların tecrübeleriyle irtibatlıdır ve yaşanan şartların değişmesi, geleneği de değiştirir. Söz konusu unsurlar arasında toplumun yaşadığı coğrafi çevre, din, komşu toplumlar ve kültürler, teknoloji vs yer alır. Fakat değişim, çoğu zaman aniden gerçekleşmediği için, kolaylıkla fark edilmez. Bu nedenle gelenek, belirli zaman aralıklarında sabit görülebilir. Geleneğin değiştiği ancak çok uzun zaman dilimleri

arasında yapılan karşılaştırmalarla fark edilebilir. (s. 17-18)

Açıktır ki, geleneksellik veya modernlik sadece toplumsal durumu ifade eden kavramlar değildir. Bunlar aynı zamanda bireysel durumu; hatta daha da önemlisi zihniyeti ifade edecek tarzda da kullanılmaktadırlar. Bu açıdan Alex Inkeles'in (1920-2010) açıklamaları örnek olarak dikkate alınabilir. O, modernliğin birey düzeyinde ortaya çıkan bir durum olduğunu dile getirerek, modern bireyin her türlü yeniliğe hazır ve değişmeye açık özelliklerine vurguda bulunmuştur. Inkeles'e göre modern bireyin temel özelliği budur ve diğer özelliklerin hepsi bunun üzerinde şekillenip, anlam kazanmaktadır. Örneğin; modern birey geçmişe değil, bugüne ve bugün üzerinden geleceğe yöneliktir. Geleceğe yönelik oluş, modern bireyin planlamaya ve örgütlenmeye önem veren birisi olmasını sağlamaktadır. Modern birey, amaç ve isteklerini gerçekleştirebilmek için, çevrenin egemenliğine girmek yerine, çevreye egemen olmayı hedefler. Bilim ve teknolojiye yönelik büyük bir güven ve inanca sahiptir. (s. 20)

Modernliğin Cazibesi

Bilim ve teknolojideki baş döndürücü gelişmeler modern zihniyet ve hayat tarzının davetkar ve meşrulaştırıcı faktörleri işlevini görmüş ve görmektedir. Konuya ilişkin birkaç örnek vermek gerekirse; ünlü sosyolog Peter Berger'in (1929-2017) tespiti bir ölçüde de olsa konuyu özetler mahiyettedir. Berger'e göre: **“Aydınların ve pek muhtemel de geniş halk kitlelerinin zihinlerinde modernliğin kendisine özgü bir yer edinmesini sağlayan en azından iki önemli özelliği vardır. Bunlardan biri, modernliğin kendinden önce gelenlerden sadece farklı değil; ama aynı zamanda onlardan üstün olduğu varsayımdır. Diğeri ise, büyük halk kitlelerinin modernlik hakkında yeterli bilgiye sahip oldukları yolundaki sanısıdır... Modern üstünlük varsayımının kökü, Batı'yı en azından on sekizinci yüzyıldan beri diğerlerine üstün kılan gelişme fikrinde yatmaktadır.”** Bu ise, Modernliğin geleneksel yapı üzerindeki politik ve ekonomik bir güce sahip olmasını sağlamıştır. Samuel Huntington (1927-2008) modernliğe (modernleşmeye) ilginin olağanüstü bir şekilde kabulünü iki ayrı özelliğe dayandırmıştır. Bunlardan birincisi, modernliğin Batılı toplumları kısmen de olsa kendi kendilerinden memnun olmalarını sağlaması, ikincisi ise Batılı olmayan toplumlarda umutlu olmayı haklı kılmasıdır. Serge Latouche (d. 1940) ise modernliğin dayanılmaz cazibesinin kaynağının, Batı'nın, modernliğin mihenk taşı olarak ilerlemeyi esas almasında bulmuştur. Bu durum karşısında Batılı olmayan diğer toplumlar/bireyler **iflah olmaz bir gecikme derdine yakalanmışlardır**. Elbette ki ilerleme veya onunla eş anlamlı kullanılan gelişme, deneysel olarak kanıtlanamaz. Örneğin, **“bir bilim adamı, yirminci asrın New- York'unun on beşinci asrın Floransa'sından üstün olduğu yolundaki inancına rağmen bir bilim adamı olarak konuyu incelerken o, bu inancını parantez içinde tutmalı, etkisi altında kalmamalıdır.”** (s. 26-27)

Modernleşme

Modernleşme, ilk zamanlar insana ilişkin problemlerde gerçekleşen hızlı değişim sürecini ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak daha sonraları teknolojik, ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan bazı Avrupa ülkelerinin ortak özelliklerini tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Günümüze gelince; günümüzde çok çeşitli toplum tipi bulunduğu içindir ki, modern toplumu belirlemede başta sanayileşme olmak üzere birçok değişik düzey veya faktör modernleşmenin nesnel ölçütleri olarak sunulmaktadır. (s. 29)

Modernlik Sorunu

Birdüşünüşiçimi, bir zihniyet örüntüsü ve tüm bunların üstünde bir hayat tarzı olarak değerlendirebilecek modernliğin, daha önce de ifade edildiği üzere, bugüne kadar herkes tarafından kabul gören bir tanımı yapılamamış; modernliğin yapıtaşının ne olduğu yönündeki tartışmalarda, bir görüşbirliği sağlanamamıştır. Bu bakımdan modernliğin tanımına ilişkin mutabakat sağlanabilecek belki de tek önerme, modernliğin açık ve net bir tanımının olmayışdır; bir başka ifadeyle modern şeyin bulanıklığıdır. Bu bulanıklık durumu ise daha tanım aşamasında açığa çıkmakta ve temel belirleyici faktörün ne olduğu üzerinden koyularak devam etmektedir... Bu bağlamda Anthony Giddens (d. 1938) farklı bir tavır sergileyerek, bu tür tanım ve ayrımların kesinliğine karşıt bir görüş geliştirmiş, modernliğin bütün bu nitelikleri içeren ancak tüm bunlardan daha fazlasını ifade eden çok yönlü bir durum ve özellik olduğunu ifade etmiştir.

Modernliğin ne olduğuyla ilgili olarak Bryan Turner'in (d. 1945) açıklamaları da önemlidir. Turner, modern olanla ilgili olarak günlük hayatın sürdürülme biçiminden din anlayışına, yönetim sisteminden insan ilişkilerine kadar oldukça geniş bir alana uzanan kuşatıcı bir tanım yapmaya çalışmıştır. Turner'in modernlik tanımında (27 Turner, Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm, s. 291.) günlük hayatın rutinleştirilmesine, dini değerlere olan inancın zayıflamasına, yaşam cephelerinin farklılaşmasına, bürokratik yönetim sistemlerinin büyümesine, kentleşmenin artan hâkimiyetine, günlük hayat üzerinde bilim ve tekniğin egemenliğine ve kapitalizmin ekonomik hâkimiyetine özel ve güçlü bir vurgu vardır. Jürgen Habermas ise daha genel bir bakış açısıyla, modern olma durumunun eskiden yeniye geçiş önemseyen ve kendini eski çağlarla irtibatlı olan geçmişle kıyaslayan, bunun üzerinden de yeni tarz bir bilince sahip olduğunu vurgulayan bir çağı belirlemek amacıyla kullanıldığını belirtmektedir (s. 33-34)

Marshall Berman (1940-2013), **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor** adlı ünlü kitabında, modernliğin dört yüz yıl olarak tesbit ettiği tarihsel serüvenini çevrede ele almış ve bu süreç bağlamında niteliklerini belirlemeye çalışmıştır. Berman, birinci evreyi, XVI. yüzyıldan başlayan ve XVIII. yüzyıla kadar devam eden bir evre olarak tanımlamıştır. Bu hareketli dönemde insanlar modernliği ve beraberinde getirdiklerini henüz yeni yeni algılamaya başlamış ve modernliğin

tasarladığı dünyanın nasıl olması gerektiğine dair düşünceler ortaya koymuşlardır. Bu aşamada insanlar kendilerine neyin çarpmış olduğunu henüz idrak edememişlerdir. İkinci evreyi Fransız Devrimi'yle başlatıp XX. yüzyıla dek taşıyan Berman, bu dönemi, modern olan ile olmayanın, bir diğer deyişle eskinin ve yeninin yan yana ancak derin bir gerilim içinde yaşadığı bir çağ olarak tasvir etmiştir. XX. yüzyılda ise modernlik tüm dünyaya yayılmış, artık bir bakıma küresel bir olguya dönüşmüştür. İkinci evreyi temsil eden sembol isimlerden birisi durumundaki Marx'tan yapılan şu alıntı, bize hem XIX. yüzyılın ruhunu, hem de Berman'ın kitabının adının nereden geldiğini açıklaması adına önemlidir:

“Peşlerinde kadim ve hürmete şayan bir önyargular ve kanaatler silsilesini sürükleyen tüm durgun, donuk ilişkiler silinip süpürülüyor; yeni ortaya çıkan her şey daha kemikleşmeden miadını dolduruyor. Katı olan her şey buharlaşıp gidiyor, kutsal olan herşey dünyevileşiyor ve en sonunda insanlar hayatlarının gerçek koşullarıyla ve diğer insanlarla ilişkileriyle (...) yüzleşmeye zorlanıyor.” (Marx, K. ve Engels, F. Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar (Çev. N. Sathgan ve T. Ağaoğlu), İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 25)

Berman kitabın girişinde ise şöyle demektedir: **“Bugün, dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan (...) bir deneyim tarzı var. Bu deneyim tarzını modernlik diye adlandırmak istiyorum. Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. (...) Modern olmak, Marx'ın deyişiyle 'katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği' bir evrenin parçası olmaktır.”** (Marshall, Katı olan Her Şey Buharlaşıyor, s. 27-35)

Marx'ın, daha önce geçtiği üzere, katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor ve insanlar nihayet hayattaki konumlarına, karşılıklı ilişkilerine soğukkanlı bir gözle bakmaya zorlanıyorlar tespiti, modernliğe yöneltmiş önemli eleştirilerden birisi olarak anlam kazanmıştır. Bu eleştiri aynı zamanda modernliğin temel özelliklerinden birisi olan değişken ve akışkan özelliğine vurguda bulunması itibarıyla dikkat çekicidir. (s. 35-37)

Rousseau, modern toplumu başarılı bir şekilde analiz etmiş, başarılı öngörülerde bulunmuştur. O'na göre olması gereken toplumun özellikleri şunlardır: **“Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalıkı, oradaki her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun. Ancak ne var ki, modern toplum bundan çok uzaktır. Modern toplumla birlikte insanlar arasında çıkar çatışmaları baş göstermiş, herkes birbirleriyle rekabet ve yarış içine girmiştir. Toplumda mevcut olan huzur, barış ve kardeşlik ortamı mülkiyetle birlikte bozulmuştur. İnsanlar birbirlerinin düşmanı kesilmiş, kötülükler almış başını gitmiştir. Modern toplum, insanlar arasında eşitsizliğe yol açmıştır. Sonuçta çok az insan zenginleşmiş, çoğunluk ise fakirleşmiştir.”**

Rousseau, modern toplumun kirli yapısından ötürü, sürekli savaş ve çatışmaürettiğini ya da her zaman buna gebe olduğunu öne sürmüş ve bu sebeple de modern topluma hemen her alanda muhalif davranmıştır. Örneğin modern toplumu sıkıcı ve bunaltıcı bulmaktadır. Çünkü bireylerin bu sistemde insani yönlerden yoksun kaldığı görüşündedir. Modern toplumu yalancılık ve entrikalarla dolu bir toplum olarak tanımlayan Rousseau, bu toplumun üyesi olan insanın konuştuğu zaman sanki kendisinin değil de giysisinin konuştuğunu ve duruma göre konuşmasına içtenlik kattığını, fakat ona bir takma saç ve bir asker giysisi veya bir papaz haçı verilse aynı içtenlikle yasaları, despotluğu ve engizisyonu savunacağı dile getirmiştir. Çünkü ona göre giysi, para ya da kılıç için farklı nedenler bulunmaktadır. Dolayısıyla modern toplumda hiç kimse ne düşündüğünü ötekine söylememekte, ötekine neyi düşündürmenin uygun olacağını yollarını aramaktadır. (41-42)

Friedrich Nietzsche (1844-1900) modernliğin önemli eleştirmenlerindedir. **Böyle Buyurdu Zerdüşt** adlı kitabında modernliği çöl metaforu üzerinden ele alıp; "**Çöl büyüyor; vay haline çöl gizleyenin**" derken eleştirilerinden birisini gerçekleştirmiştir. Nietzsche'nin çöl büyüyor nitelemesi İngiliz şair Thomas Stearns Eliot'ta (1888-1965) Çorak ülke olarak karşılığını bulmuştur. Eliot, modernliğin inşa ettiği "**Çorak Ülke**"yi veya Nietzsche'nin "**Çöl Büyüyor**" dediği durumu **Gök Gürültüsünün Dediği** başlıklı şiirinde şöyle açıklamıştır:

Burası susuz, çıplak, kayalık

Kaya ve usuzluk ve kumlu yol

Yol döne döne çıkıyor dağlar arasından

Dağlar kayalık, yok nasipleri sudan

Olsaydı su, mutlaka dururduk, içerdik

Kayalar arasında insan duramaz da düşünemez de

Ter kuru, ayaklar kumun içinde

Ah su olsaydı şu kayalıkta

Ölü dağın çürük dişli ağzı ki tüküremez

Burada insan dikilemez, yatamaz, oturamaz

Sessizlik bile yok bu dağlarda

Ama huysuz, kızıl suratlar var, alay eden, hırlayan

Çatlak balçık duvarlı evlerin kapılarından (s. 43)

Nietzsche, Şen Bilim adlı kitabında modernliğin yıkımını daha farklı bir boyutta ele almış ve

şöyle demiştir: **“O’nu biz öldürdük, sizlerle ben! O’nun katiliyiz hepimiz. Ama bunu nasıl yaptık? Denizi kim içebilir? Bütün çevreyi silmemiz için bize bu süngeri kim verdi? Onu güneşin zincirlerinden kurtarıırken ne yaptık biz yeryüzünde? Nereye gidiyorşimdi dünya, biz nereye gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa mı? Sürekli, boş yere geriye, öne ve yana, bütün yönler atılıp durmuyor muyuz? Üst alt kaldı mı? Sanki sonsuz bir hiçte yolumuzu yitirmiyor muyuz? Boş uzayın soluğunu duymuyor muyuz? Hava giderek soğumuyor mu? Giderek daha çok, daha çok gece gelmiyor mu? Öğleden önce fenerleri yakmak gerekmiyor mu? Tanrı’yı gömen mezar kazıcılarınınçığlığındanbaşka bir ses duyuyor muyuz? Tanrı’nın çürümesinden başka bir koku duyuyor muyuz? Tanrı öldü! Tanrı öldü! O’nu öldüren biziz! Bütün katillerin katili olan biz, nasıl avunacağız?”**

Nietzsche'nin Tanrı öldü sözünü yorumlayan Martin Heidegger (1889-1976), bu sözün sıradan bir kinden kaynaklanarak söylenen **"Tanrı yoktur"** anlamına gelmediğini, Nietzsche'nin bu cümleyi söylediikten sonra ısrarla, **“Onu biz öldürdük; sizlerle ben! Hepimiz onun katiliyiz!”** diyerek bu cinayete kendinin de şaşırdığını söyler. Nietzsche'nin, **“Yeryüzünü güneşinden koparıırken ne yaptık biz?”** sorusunu, Heidegger şöyle cevaplar:

“Güneşi yeryüzünden koparıırken (Tanrıyı öldürürken) insanların yaptığı, Avrupa düşüncesinin son üç yüzyılda yaptığıdır.” Nietzsche'ye göre öldürülen Tanrı'nın yerini yeni bir put almıştır. Bu put, dünyevi bir Tanrı olan modern devlet; yani ulus devlettir. Tanrı'nın huzurunda eşit olanlar, bundan böyle Devlet'in karşısında eşit olacaktır. Devlet, **"canavarların en soğuğu"**dur. Devlet, Hobbes'cu bir değerlendirmeye, kendini yüce bir gücün inayeti ve muhafazası altında teslim olmuş hissetmekten, kölece bir huzur duymaktan başka bir şey istemeyi bilmeyen insanları, **"Ben halkın ta kendisiyim"** diyerek kandırmaktadır. Bundan böyle herkes kölelikte eşittir. (44-45)

Sonuç itibarıyla, ne ilginçtir ki hemen herkesin modernliğe itiraz ettiği; ama hemen herkesin modern olma veya modernliğini sürdürme çabası içinde olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Bu da modernliğin bir başka yönünü ortaya koyuyor. O bu haliyle bütün insanlığı etkisine alacak kadar kapsamlı bir zihniyet ve hayat tarzıdır, daha da önemlisi bir **dindir**. (**"Din"** kelimesi sözlüklerde çok farklı anlamlarda geçmektedir. Bu çeşitliliğin temel sebebi her bir **"din"**in diğerine göre kapsam ve niteliğinin farklı olmasıdır. Üç semavi din dahi esas alınacak olursa; **İslam, Musevilik ve Hristiyanlığın** kapsamının ve niteliğinin çok farklı olduğu kolaylıkla görülür. Buna bir de **Taoizmi, Budizm, Hinduizm** gibi **Doğu dinleri** veya diğer bazı toplumlardaki dinler dahil edilirse tüm **"dinleri"** kapsayacak bir tanım yapmanın zorluğu daha iyi anlaşılır. Bu itibarla eğer muhakkak bir tanım yapılacaksa, tüm dinlerin ortak yönünün **"inanç sistemi"** olduğu söylenebilir. Bu sebeple de **"din"** sözlüklerde daha çok ve hatta hemen her zaman **"inanç sistemi", "inanç"** anlamında geçtiği görülmektedir. Fakat **"din"** kelimesinin bizim buradaki kullanımı sözlük anlamının çok

üstündedir. Dinler arasında "**din**" kelimesine en kapsamlı anlamı yükleyen din **İslam**'dır. İslam açısından "**din**" sadece "**inanç sistemi**" değil aynı zamanda bir hayat tarzıdır. Söz konusu inanç sistemi bireysel ve toplumsal hayatın temel ilkelerini, sınırlarını, kurallarını belirleyen referans durumundadır. Dolayısıyla İslam hayata yönelmiş; bireysel ve toplumsal hayatı düzenlemeyi temel bir ilke olarak benimsemiş bir dindir. İslam'ın bu kuşatıcılığı, kendisini "**din**" olarak nitelemeyen modernlikte de vardır. Modernlik temel reseransı "**İnsan**" olan hümanist, seküler, laik, kapitalist, bireyci, hedonist, materyalist, liberal, pozitivist... bir inanç sistemine bağlı olarak bireysel ve toplumsal tüm hayatı kuşatan bir "**din**" olarak şekillenmiştir. Yani İslami yaklaşımla ifade etmek gerekirse "**Beşerî**" dolayısıyla "**batıl**" bir dindir.); yani bir inançsistemidir.

Modernlik bir dindir, fakat din iddiasında bulunmayan bir dindir. Modernlik bir dindir, fakat din karşıtı bir dindir. Modernlik bir dindir, fakat "**ötekiler**" üzerinden kendini konumlandıran tepkisel bir dindir.

Modernlik esas itibarıyla her şeyini Katolik kilisesine, Kilise kurumunun temsil ettiği inanca ve uygulamalara borçludur. Zira Kiliseye tepki olarak doğmuş ve gelişmiştir. Herşeyinde bu tepkiselliği olanca netliğiyle görmek mümkündür. İnsanlığın varoluş ve varlıgsürdürüş ilkeleriyle ilgiliçözümünüaradığı en temel soruların cevabını; varlığın ve varoluşun sorumluluğuna, birlikte yaşamının temel ilkelerine ait cevap ve ilkeleri geçmiş çağların filozoflarının, mistiklerinin, düşünürlerinin yaptığı gibi düşünerek, araştırarak bulmak çabasıyerine tepkisellikte görmüştür. Varlığını Kilise karşıtlığında bulmuştur. Kili- se karşıtlığıüzerinden kendisini inşa etmiştir. Fakat ne ilginçtir ki, birçok bakımdan modeli de hocası da Kilise Kurumu olmuştur. Bu açıdan Kilise Kurumunun tarihsel uygulamaları ile Rönesans ve onu takip eden süreçte yaşananlar önemlidir. (s. 55-56)

İnsanın Mutlak Referans Kabul Edilmesi

İnsan'ın her şeyden özgür oluşu hümanist temelini oluşturmaktadır. Hümanizm,İnsan'ın dünyada kendi otonomisiyle var oluşunu öngörmüştür. Bu süreç oldukça erken sayılabilecek bir dönemde başlamıştır. Bu dönemde Gianozzo Manetti (1396-1459), Marsilio Ficino (1433-1499), Pico Della Mirandola (1463-1494), özgürlüğün yüceliğini, insanın yaşadığı dünyayı oluşturabilme yetilerinin mükemmelliğini gündeme getirdiler. Pico Della Mirandola, İnsan'a olan bu inancını"**İnsanın Onuru Üzerine**" konuşmasında (Oration on the Dignity of Man) Tanrı'ya söylediği şu sözlerle dile getirdi:"**Ey İnsan! Sana ne önceden belirlenmiş bir konum ne özel bir bakış ne de özel haklar verdim; sen tüm bunlara irade ve seçiminle sahip olabilirsin. Dünya üstündeki varlıkların doğasına ilişkin varolan sınırlamalar benim kanunlarımın bir sonucudur. Verdiğim özgürlükle, iradeni bir engelle kısıtlamaksızın kendi doğanı belirleyeceksin. Seni dünyanın merkezine koydum, öyle ki bu noktadan dünyadaki en iyi**

olanı görebilmelisin; seni ne dünyalı ne öbür dünyalı neölümlü ne de ölümsüz yarattım; özgür bir sanatçı gibi sen kendi biçimine kendin karar vererek, kendinin ayırt edici özelliklerini oluşturmalısın.” (s. 88)

"Din Karşıtı" Bir "Din" Olarak Modernlik

Modernliğin bir **dünyagörüşü** olduğu nitelemesi ve bu nitelemeye bağılı olarak ifade edilen özellik ve işlevler esasen oldukça bildik bir şeyi dile getirmektedir. Daha doğrusu, yaygın bir şekilde bilinen kadim bir kurumun niteliği aynen korunmasına karşılık, neredeyse sadece isminin değiştirilmesinin bir sonucu olarak anlam kazanmaktadır. Söz konusu kurum "**din**"dir. **Dünyagörüşü**sözcüğüicat olunana kadar, varlığı ve hayatı anlamlandıran genel zihniyet ve hayat tarzının ismi **din** idi. Modernlik dinlerle vuruşa vuruşa gelip bu alana oturdu. Anlamıyla ve işleviyle esasen kapsamlı bir **din** olma çabası yürütmesine rağmen, kendisini **din** olarak nitelemekten özenle kaçındı. Bunda kendisini inşa eden ve meşruiyet alanı sağlayan **din karşıtlığının** payı büyüktür. Zira o, başlangıçta Katoliklik, takiben de tüm dinlere karşıtlıküzzerinden vücut bulmuş bir şeydir. İlk anından itibaren tüm dinleri anlamlarıyla ve işlevleriyle reddetmiş, bu bağlamda örneğin hepsini ilkel, bağınaz, safsata, dogmatik... olmakla suçlamıştır. Buna karşılık kendisini ise gelişmişliğin, ilerlemenin, tutarlılığın, bilginin, aydınlığın... temsilcisi ilan etmiştir. Hatta söz konusu karşıtlığın niteliğini ortaya koymasından son derece önemli ve sembolik bir tarihsel örnek olarak hatırlamak gerekirse; Paris'teki Notre Dame Katedrali, modern siyasal devrimin hemen sonrasında referansı insan olan ve aşkın olanla irtibatını kesmiş bu yeni din'e atıfla Akıl tapınağı olarak isimlendirilmiştir. Yoğun şiddet kokan bu geçmişine rağmen kendisini din olarak nitelemesi, en basitinden tuhaf olurdu; bu sebeple kendisini din olarak nitelemekten özenle kaçınmıştır. Fakat buna rağmen kendisini nitelik ve işleviyle bir din olarak inşa etmiştir. Dinlere itiraz etmiş, ancak mevcut geleneksel/kurumsal dinlerden boşalttığı bütün alanları kendi anlayış,ölçüve inançlarıyla doldurmaya da özel çaba sarf etmiştir. Böylelikle eylemleri, törenleri, bireysel ve toplumsal ritüelleri ile tam bir din formuna sahip olmuştur. Ancak elbette ki tüm dinleri aynı özellik ve işlevle nitelemek mümkün değildir. Özellikle bazılarının arasındaki fark, doğu ile batı,aşağıile yukarı arasındaki fark kadar büyüktür. İşte bu dinler evrenine modernlik de "**din karşıtı**" bir din olarak eklenmiştir. Fakat bu, isim olarak ideoloji, yaşamgörüşü,büyük felsefe, dünya algısı, hayat felsefesi, paradigma veya en genel ve daha popüler şekliyle dünyagörüşüismi altında gerçekleşmiştir. (s. 97-98)

Modernlik, insanın duygu ve düşüncelerini, bireysel ve toplumsal hayatınıaşkın/ilahi olandan koparmıştır. Hatta bu konudaki kararlılığının gereğine uygun olarak, aşkın/ilahi iradenin insanın bireysel ve toplumsal eylemlerinin tekrar referansı olma ihtimaliniönlemek için, aşkın/ilahi iradeyi "**öldürdüğünü**" ilan etmiştir. Artık hiç değilse insanıilgilendiren alanlarda, bilhassa bireysel ve toplumsal hayatta aşkın/ilahi irade yoktur (Sekülerlik/Laiklik). Modern zihniyet

ve hayat tarzı sebebiyle modern insan aşkın/ilahi anlamıyla tanrısızdır ve onu "**diriltme**" imkânı da yoktur. Zira onu "**öldürmüştür**". Fakat "**tanrısız**" olunamayacağının da farkındadır. Bu sebeple titiz bir çabayla yeni bir "**tanrı**" "**yaratmış**"tır. Bu "**tanrı**" **İnsan**'dır. İnsan, "**öldürdüğü**" tanrının "**tahtına oturmuş**" ve onun bazı rollerinin sahibi olmaya kalkışmıştır. Bundan böy- le her şeyinölçüsü "**aşkın tanrı**" değil, sadece ve sadece **İnsan**'dır; **doğru-yanlış, meşru-gayrimeşru, iyi-kötü, güzel-çirkin** sadece **İnsan** tarafından belirlenecektir. Zira modernliğin kabulüne göre İnsan bunu yapacaközelliğe sahiptir (Hümanizm). Bu "**devir teslim**" sürecini çok iyi takip etmiş olan Paul Hazard'ın, gerçekleşenleri özetleyen tespiti son derece önemli ve anlamlıdır: "**Tanrı semada bir yerde, bilinmeyen ve nüfuz edilemeyen bir gökte bırakıldı. İnsan, sadece ve sadece insan, her şeyinölçüsüoldu. İnsanın hikmeti vücudu yine kendisi idi.**" (s. 100-101)

Maalesef insanlık tarihi boyunca köleler hep var oldu. Eskiden birileri köleydi. Bunlar ya savaş esiri oldukları ya da ceza veya borç sebebiyle köleleştirilmiş kimselerdi. Bazı dinler köleliği normal kabul etmiş ve hatta teşvik bile etmişti. İslam ise kontrol altına almanın çabasını yürütüp; bir yandan köle almayı zorlaştırırken, diğer yandan da köleliği sonlandırmanın araçlarını inşa etmişti. Daha da önemlisi köleliğin sebep olduğu mağduriyetleri asgariye indirecek bir hukuk tayin etmişti. Modernlik ise kendisini köle karşıtı olarak takdim etti ve köleliği "**yok edebilmek için**" yasal düzenlemeler yaptı. Sonunda köleliği yok ettiğini ilan edip, bunu tüm kadim inanç ve dinlere karşı bir üstünlük vesilesi olarak kullandı. Ama aslında gerçekleştirdiği bir illüzyon ve hatta halüsinasyondur. Esasen devraldığı köleliği yok etmediği gibi, daha da yaygınlaştırdı. Yaptığı, köleliği tanımlayan sözcükleri değiştirmekten başka bir şey değildi. İddiasına göre kendisinin egemen olduğu modern dünyada "**köleler yoktu**". Fakat gerçek hiçte öyle değildir. Evet, bugünün dünyasında ismi köle olan hiç kimse yoktur, ancak ismi köle olmayan ve dünün kölelerinden daha mağdur olan "**işçiler**", "**yok- sular**", "**çocuk işçiler**", "**evsizler**" vardır üstelik bunlar her yeredirler. Modernlik gerçekleştirdiği bu isim değişikliğiyle, gerçekte var olan köleliği yok gibi gösterdi ve göstermeye de devam ediyor. Ancak bununla da kalmadı; yeni kölelik türleri üretti. İnsanlığın daha önce hiç bilmediği veya yaşamadığı yeni kölelik biçimleri neredeyse hemen herkesi sarıp sarmalamaya başladı. Eskiden insanlar köle olmamak için veya köle olanlar ise kurtulmak için çabalarlardı. Modernlik, gerçekleştirdiği algı operasyonlarıyla, insanların zihniyetlerine yönelik radikal müdahalelerle, düşüncenin işleyişinde gerçekleştirdiği tahribatlarla insanları, ismi kölelik olmayan fakat esasen daha derinlikli kölelik olan durumların gönüllü mensupları veya adayları kıldı. Örneğin tüketim köleliğini oluşturdu. İnsanlar "**ihtiyaç**" olarak algıladıkları fakat hayatlarında hemen hiç karşılığı olmayan eşyaların köleleri haline geldiler. Tüketimin, modanın, teknolojinin, cinselliğin ve bedeninin köleleri tüm yeryüzünü doldurdu. Tükettikçe daha fazla tüketmek isteyen insanlar, sadece bedenini gözlemleyerek yaşayan kadınlar, teknolojiyi

hayattakarşılığı olmayan bir şekilde yoğun şekilde kullanmayı adeta evrenin sırlarını keşfetmek zanneden ve bununla övünen zihniyetler doğdu. (s. 107-108)

"Şimdi", "şu an" anlamlarına gelen ve bu haliyle sadece zaman bildiren "modernus"tan türetilmiş "modern"; geçmişten geleceğe uzanan dikey zamanda hep son anı işaretleyen ve bu özelliğiyle de kalıcılığı bulunmayan bir zihniyet ve hayat tarzı olarak doğdu. Fakat sürekli ve kolay değişmesi; sabitesinin olmaması onun eksikliği veya zayıf yönü olarak anlam kazanmadı. Hatta daha da önemlisi, onu hemen her zamangüçlüve dinamik kılan tarafıçoğu zaman bu durumyla ilgili oldu. Zira o, hep en son olanı, en yeniyi temsil etti ve ediyor. Veya her zor durumunda, her köşeye sıkışmasında gerçekleştirdiği bir değişimle, kendisini zora sokan o sorunlu halinden uzaklaşır. Bu şekilde sürekli "yenileniyor" (değişiyor) olması çekiciliğini artırıp; muhaliflerini bile kuşatan bir şekilde tüm ilgileri kendisine yönelmeyi başardı. Hem gündem oldu ve hem de gündemi belirleyen oldu. Hem özne oldu ve hem de nesne. Hiçbir düşüncenin, inancın, zihniyetin, hayat tarzının veya dünyagörüşünün sahip

olmadığı ve olmak istemediği bu çelişik durum, modernliğin bünyesinde modernliğe üç ve dinamiklik kazandıran en önemli özelliklerinden birisi olarak anlam kazandı. Böylelikle kendisine yönelen eleştirilere muhatap olmaktan ustalıkla kaçındı. En son görünüm ve durumuna ait eksiklikten, yanlışlıktan, tutarsızlıktan hareketle kendisine yöneltilen eleştirilere muhatap bile olmadı. Hatta bazen söz konusu eleştirilere katıldı. "Doğrudur, fakat ben onu terk ettim" diyerek sabitesizliğine yol açan değişkenliğinden üç devşirmeyi çok ustaca başardı. Elle tutulur/katı hiçbir şey bırakmadı; en azından bu durum kendisi açısından hep bu şekilde gerçekleşti. (Modernliğin bu özelliğini ilk fark edenlerden birisi Karl Marks oldu. Marks, "Katıolan her şeyi buharlaştırdı; elle tutulur hiçbir şey bırakmadı" derken; onun bu yönüne vargıda bulundu.) (s. 114-115)

İnsan, çok farklı özellikler ve sebeplerden dolayı itibarlı bir varlık olarak algılanmış olmakla birlikte, en büyük itibarı salt "insan" olmasından dolayı elde etti. Tüm insanlık tarihi boyunca bu hep böyle oldu. İnsan "öz", insanın sahip oldukları ise "ilinti" kabul edildi. İnsan "öz" varlığıyla değer ifade etti. İlintileri ise değerine katkı sağladı veya düşürdü. Fakat modernlik "öz" değeri insanın bizzat kendisinde değil, sahip olduklarında buldu. Bu ise çoğu zaman para, eşya, unvan oldu. Para, insani itibarı en düşükkimseleri en itibarlı kılarken, itibar sebebi olarak önemli bir değer kazanan eşya ise yeri geldi beden oldu, yeri geldi cinsellik oldu, yeri geldi giysi, araba, ev oldu. Bunu genel kabul gören bir ölçüye dönüştüren modernlik, böylelikle insanı insani özüne yabancılaştırıp, insanlığından uzaklaştırdı. Bireyi güçlü bir özne

olarak inşa ettiği iddialarına karşılık, gerçekte insanı tarihinde hiç olmayan şekliyle nesneye dönüştürdü; modacıların, imaj yapıcılarının, kültür endüstrisinin nesnesi bir konuma iteledi. Büyük bir gururla inşa ettiği bireyi, bencilliğine kurban etti. İnsan olmanın beşiği ve toplumun temeli aileyi

parçalayıp, cinsel ve ekonomik birlikteliğe dönüştürdü. "**Hayat arkadaşım**" "**cinsel partner**" kıldı. "**Sıcak yuva**" olan evi önce "**otel**", takiben "**arena**" yaptı. Evlerden yükselen zafer naraları ile mağduriyet çılgınlıkları birbirine karıştı. İnsanlığın en temel değeri ve ihtiyacı olan "**adaleti**" yok ederken, sadece mağdur üreten "**eşitliği**" ilkeleştirdi. İnsanı "**akıl tutulmasına**" uğrattı, "**tek boyutlu**" hale getirdi, "**bilinci yaraladı**", "**katı olan her şeyi buharlaştırdı**"... Kısacası "**dünyanın büyüğü bozdu**". (s. 116)

Modernlik, İslam hariç diğer tüm kadim gelenekleri hem etkisizleştirdi hem de güdükleştirdi. Plastik-suni bir nitelik arz eden modernlik bunu yaparken, Paul Ricoeur'un (1913-2005) ünlü "**Evrensel Medeniyet ve Ulusal Kültürler**" makalesinde ifade ettiği üzere, "**vasat bir medeniyet**" tasavvurunu ve bu tasavvurun gerektirdiği hayat tarzını standart ve küresel hale getirirken hem tasallutunu kuvvetlendirdi hem de umutları söndürdü. (s. 119)

Emanet ve Sorumluluk

Modern öncesi veya modern dışı kültürlerle ve özellikle de kadim kültürlerle ve inançlara göre insan, parçası olduğu dünyanın içinde hayatını sürdürürken aynı zamanda bu dünyaya karşı yerine getirmesi gereken bazı sorumluluklara da sahiptir. Çünkü dünya ve hatta dünyanın bir parçası olan kendi fiziksel varlığı dahi bizzat kendisine "**emanet**" olarak verilmiştir. Bu anlayışın açık ve net izlerini tüm kadim kültürlerde bulmak mümkündür. Örnek olarak Hıristiyanlık dikkate alınırsa; Hıristiyanlık inancına göre yeryüzü insana verilmiş bir emanettir. Bu emanet, varlığına ve iradesine iman edilen Rabb tarafından verilmiştir. Söz konusu emanet değerlidir ve bu sebeple titiz bir şekilde korunması gerekmektedir. Hiç kuşkusuz Hıristiyanlıktaki ve diğer birçok dindeki insan-dünya ilişkisini düzenleyen bu "**emanet**" anlayışı, ilk insan Âdem ve eşinden itibaren insana bildirilmiş ilk ve asıl dinin tüm ihmal, unutma ve tahriplere rağmen devam eden ölçülerinden birisi olarak anlam kazanmaktadır.

"**Emanet**" inancı/anlayışı son derece önemlidir; çünkü insanı, hem nesnel olan veya olmayan her şeyin yaratıcı mutlak ilahi irade ve hem de diğer tüm yaratılmışlara göre konumlandırmaktadır. İnsan, mutlak ilahi irade karşısında "**kul**"; kulluğunun gereğine uygun olarak da tartışmasız bir kesinlikte sorumluluk sahibi durumundadır. Bu sorumluluğun nesnel dünyaya yansımaları ise insanın nesnel dünya ile ilişkisini belirler. "**Emanet**" inancı/anlayışı da bu düzlemde anlam kazanır. İnsan, bizzat kendi varlığı başta olmak üzere fiziksel açıdan irtibatlı olduğu, duyularıyla algıladığı tüm diğer yaratılmışlar karşısında emanetçi durumundadır. "**Akıl**" ve "**bilinç**" sahibi olması ise emanet sorumluluğunun temel referansıdır. İnsanın ilk ve asıl dininin (İslam) tarihsel süreçte bildirilmiş son mesajında da bu konu özellikle ve detaylı şekilde bildirilmeye devam etmiştir.

"**Emanet**" anlayışının/durumunun İslam'da özel bir önemi vardır. Birçok ayette veya hadiste

"**emanet**" konusu detaylı şekilde ifade edilmiş ve somut örnekler üzerinden açıklanmış, gerekleri ifade edilmiştir. Konuya ilişkin en temel nitelikteki ayetlerden birisi **Emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik, onlar bunu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular. Onu insan yükledi...** mealindeki ayettir. Ayette geçen "**emanetin**" niteliği konusunda İslami gelenek içerisinde çok farklı görüş ve anlayışlar oluşturulmuşsa da hepsinde/herkeste ortak kabul gören husus, insanın bir "**emanet**" üstlendiğidir. Bu emanetin insana sorumluluk yüklediği de tartışmasız bir durumdur. Yine kesin bir şekilde iman edilmiş olan gerçek, "**emaneti**" verenin Allah olduğudur. Bir başka hakikat ise insanın emanetine aldığı şeye karşı sorumluluğunu yerine getirdiğinde Allah'a karşı şükürünü de ifa etmiş olacaktır. Bu aşamada önemli bir hususu açıklamak, "**emanetinin bilincinde olanların**" muhtemel korku ve endişelerinin önüne geçilmiştir: Allah hiçbir kişiye taşıyabileceğinden fazlasını yüklemez... Buda insanın söz konusu emaneti yüklenebilecek, gereklerini yerine getirebilecek nitelikte olduğudur; bir başka söyleyişle de insana yüklenen sorumluluk, üstesinden gelebileceği bir sorumluluktur.

"**Emanet**" inancının/durumunun somut örneklerini dile getirmesi açısından Hz Peygamber'in açıklamaları ve "**emanet**" konusunda yanlışlık yapana veya yapma eğilimi içerisinde olanlara yönelik uyarıları önemlidir. Hiç uyumayarak ve sürekli oruç tutarak "**emaneti**" olan vücuduna/nefsine veya bir diğer emaneti olan eşine karşı sorumluluğunu yerine getirmeme eğilimi içerisinde olan sahabesine yönelik uyarısı en bildik örneklerden birisidir: "**Bil ki, ben hem uyurum, hem namaz kılarım; oruç da tutarım, aynı zaman da evliyim. Allah'tan kork, zira eşinin senin üzerinde hakkı var, misafirin senin üzerinde hakkı var, nefsinin senin üzerinde hakkı var. Öyle ise bazen oruç tut ama bazen de ye. Namaz kıl ama uykunu da al.**" İslam'a göre ana-baba çocuğa, çocuk ana-babaya emanettir. Bunun gereği olarak bir ayette yetişkin durumdaki "**çocuktan**" yaşlı/düşkün ana-babasına iyilikte bulunması emredilirken, Hz Peygamber de "**kime iyilik yapayım?**" diye soran kişiye "**annene**" ve "**babana**" demiştir. Çocuk ise başta ana-babası olmak üzere tüm insanlara emanettir. Ana-babası açısından ele alındığından hakikatin bilgisiyile bilgilendirilmesi, ahlaklı bir kişiliğe sahip olacak şekilde eğitilmesi, güzel bir isimle isimlendirilmesi, evlilik gibi hayatının önemli aşamasında yanında olunması ve yardım edilmesi önemli sorumluluklar olarak anlam kazanmaktadır...

Aile önemlidir; çünkü hem insan bireyinin "**insan olmayı**" (toplumsallaşma) öğrendiği en temel kurum ve hem de toplumun sağlıklı bir şekilde sürekliliğini sağla-yan en önemli kaynak ailedir. Aile, insan olmanın beşiği, toplumun yapıtaşıdır. Ailenin temeli ise tüm yönleriyle hayatını birleştirmiş; varlıklarını birlikte sürdüren; hayatın şekillenmesine etkide bulunan zorluklara karşı birlikte mücadele eden; birçok ihtiyaçlarını meşru şekilde olmak üzere birlikte veya birbirleri ile gideren karı-kocadır. Dolayısıyla aile kurumunun sağlıklı işlemesi, işlevini gerektiği şekliyle yerine getirebilmesi için karı-koca arasındaki uyum ve denge, sevgi ve saygı, anlayış ve fedakârlık son

derece önemlidir. Bu ise birbirlerine karşı sorumlu olmalarını gerektirmektedir. İslam açısından kadın erkeğe, erkek kadına emanettir. Fakat özellikle de kadın erkeğe emanettir; zira bireysel ve toplumsal hayatla ilgili birçok şeyin "**fiziksel güç**" üzerinden işlediği bir dünyada/toplumda kadının mağdur olması kuvvetle muhtemel bir durumdur. Bu dünyada/toplumda erkek kadına göre avantajlı, kadın ise erkeğe oranla mağdur olma durumuna daha yakın olduğu için erkeğin sorumluluğu yüksektir. Bazı bakımlardan kadın erkeğe emanettir. Emanetini kollamak ve korumak; mağduriyetlerini gidermek için çabalamak; özellikle de ekonomik ve fiziksel açılardan insanlık onuruna yakışmayan durumlarla karşılaşmasını önlemek; namus ve iffetini muhafaza etmek... ile sorumludur. Bu durum Hz Peygamber tarafından Veda hutbesinde şöyle dile getirilmiştir: **“Ey insanlar! Kadınların haklarınızı korumanızı ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah emaneti olarak aldınız. Onların iffet ve namuslarını Allah adına söz vererek helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde haklarınız, kadınlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır...”** Şartlar değişirse, tüm bu konu ve alanlarda erkek ve kadının sorumluluklarının yönü de değişebilir. Önemli olan bireyi aşan şartlarda imkânlı/güçlü olanın eşini koruması ve kollamasıdır.

İslam açısından genel anlamda hayvanlar ve özellikle de ihtiyacını karşılayamayacak durumda olan hayvanlar da insanın emanetidir ve insan onlara karşı sorumludur... Hadislerde bu konudaki sorumluluğunu yerine getirenlerden övgüyle söz edilmiştir. Bir hayvana yaptığı iyilik sebebiyle cennete, yine bir hayvana yaptığı kötülük bebiyle cehenneme giren kişilerle ilgili anlatımlar önemli örneklerdir: **“Bir adam yolculuğu sırasında susadı. İçecek suyu yoktu, susuzluğunu giderecek bir kuyu aradı. Bu arada susuzluğu daha da arttı. Sonunda bir kuyu buldu. Derince bir kuyu idi. Zorluklarla kuyuya inip su içti. Çıkınca susuzluktan soluyup topraktaki nemi yalamakta olan bir köpek gördü. Adam zor bir şekilde tekrar kuyuya inip, ayakkabısını su ile doldurup ağızıyla tutarak kuyudan çıktı. Zorluklarla çıkardığı suyu köpeğe verdi. Allah bu davranışından memnun kaldı ve o adamın günahlarını affetti. Bir kadın, eve hapsediği bir kedi yüzünden cehenneme gitti. Kediyi hapsederek yiyecek vermemiş, yeryüzünün haşeratından yemesi için serbest de bırakmamıştı.”**

İnsanın sorumluluğu sadece kendi varlığına, insanlara, hayvanlara karşı değil; aynı zamanda bitkileri ve hatta cansız maddeyi/nesnelere de kapsamaktadır. Bu bağlamda olmak üzere ağaç dikmenin erdemini konu edinen hadis oldukça önemli ve anlamlıdır. İnsanın madde/eşya ile ilişkisini emanet/sorumluluk bağlamında düzenleyen temel ölçülerden birisi saçıp savurmanın/israfın yasaklanmasıdır. İsrâf, kişinin sahip olduğu imkân ve malları/ eşyayı, ölçüsüz ve gereksiz bir şekilde harcamasıdır. Bir başka ifadeyle malı ve zamanı gereksiz şekilde tüketmesidir. Bu konuda hüküm ve ölçü nettir: Yüce Allah, Kur'an'da **“yiyiniz içiniz fakat israf**

etmeyiniz.ÇünküAllah, israf edenleri sevmez.” diyerekölçüyüifade etmiştir. Buna muhalif olmak emanete ihanettir; sorumluluk ilkesini/ölçüsü reddetmektir: malın/eşyanın mâliki rolüne soyunmaktır. Hadislerde ise insanın mal/eşya ile ilişkisi başka şeyler ve özellikler açısından ifade edilerek konu detaylandırılmıştır. Bu açıdan bir ırmakta abdest alınırken bile suyun israf edilmemesini ifade eden hadis son derece manidardır. Tüketim malzemelerinin tasarruflu kullanılıp israf edilmemesi gerektiğini ifade eden hadisler de önemlidir.

İslam'da israf haramdır/yasaktır. Bu ölçüyü reddetmek insanın kendisini malın/eşyanın tasarrufunda ölçsüz/sınırsız kabul etmesi anlamına gelir ki bu da mutlak ilahi iradeye (Allah'a) itiraz etmek anlamına gelir. İnsanın malı/eşyayı istediği gibi ve istediği miktarda harcama/kullanma iradesine sahip olduğunu sanması, mal/eşya merkezli bir hayat yaşamasına yol açar ki bu durum, kişinin mala/eşyaya **"tapması"** anlamına gelir. Mala/eşyaya **"tapmanın/kulluğun"** bir başka biçimi ise malı/eşyayı olduğundan farklı ve fazlaca değerli bularak hiç tüketmemek/harcamamaktır. İslam'da bunun ismi cimriliktir ve Cimrilik de şiddetlişekilde yasaklanan tutum ve anlayışlardan birisidir: **"Elini boynuna bağlı kılma (cimri olma) ve büsbütün de onu açıp israf da etme ki, sonra kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın."** Kur'an'da hem israf ve hem de cimrilik yanlışlarına sapmadan ikisinin ortasını bir tutum ve anlayışa sahip olunması gerektiği, doğru olanın bu olduğu ifade edilmiştir: **"Onlar, harcadıklarında/ tükettiklerinde ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır."** (Furkan Suresi 25/67)

Bazı ayetlerde ise olumlu insan (muttaki mümin) tipi ifade edilirken **"emanet"** konusuna değinilmiştir: **"Onlar, kendilerine verilen emanete ve verdikleri söze (harfiyen) riayet edenlerdir."** (Mearic Suresi 70/32)**"Ve o müminler, emanetlerine ve ahitlerine özen gösterirler."** (Müminun Suresi 23/8) Hz Peygamber ise bu ayetlerde ifade edilen ölçünün kaybedilmesinin sonucunu detaylı olarak açıklamıştır: **"Emanet yerine getirilmezse kıyameti bekleyin."** **"Emanete hiyanet etmek münafıkların özelliğidir."** **"Emaneti olmayanın (emanetin gerektirdiği sorumluluğu yerine getirmeyenin) imanı da yoktur."** (s.131-138)

Modern insanın kendisine tanrısal rol atfedip, her şeyin sahibi (maliki/meliki) olduğuna inanmasının epistemolojik referansı öncelikle **"akıl"**dır. Modern insan, aklının herşeye yetebileceğine inanmış ve ötesine ihtiyaç hissetmemiştir. Modern zihniyet dışındaki tüm zihniyetlerde hakikate ulaşmanın önemli bir aracı kabul edilen akıl, modern zihniyette hakikatin yerine oturmuş ve kendisini hakikat olarak takdim etmiştir. Bundan böyle akıl ne diyorsa hakikat odur; hakikat aklın dışında değil, akla içkin olan bir şeydir. Modern insan/toplum ve onun dünyası, akıl ve bilim tarafından dizayn edilerek, insanlık için mümkün olan en iyi yaşam modelinin bulunacağı fikrini taşımaktadır. Bu yaşam modeline göre insan daha konforlu ve sistemli olarak her şeyin yolunda gideceği bir yaşama kavuşacaktı. Aydınlanmanın ufkundakiışıklıdünyaydı bu tasarım. Bu zihniyetin şekillendirdiği inanca göre her şey akılsal düzenlilikte ve bilimsel doğrular ile daha kolay

olacaktı. İlerleyen insanlık **"akıl"** sayesinde hep daha iyiye doğru akacaktı. Ve bu **"akıl"** **"İnsan"**ı tanrısal bir varlığa dönüştürecekti.

Hakikatin aracı ve hatta hakikatin bizzat kendisi olan **"akıl"**, insanı **"İnsan"** yapmaya yetmiştir. Yeryüzüne inen sadece **"tanrı"** değil, aynı zaman da O'nun iyi kullarına vadettiği **"cennet"**tir. Modern insan, cennetin yeryüzünde inşa edilebileceğine inanacaktır. İnşa edecek olan da kendisidir. Mutlaklaştırılan seküler [ilahi olanla bağlarını koparmış] ve araçsal [nesnel tercihler içerisinde en öncelikli, yararlı ve kolay olanı seçme kabiliyetine sahip olmakla birlikte varlığın ve hayatın anlamı konularında söyleyecek sözü olmayan] **"akıl"**, nesnel dünyasına yönelip, buradaki çabalara rehberlik yapmaya başladı. Bu çabalar bazıçalardan işe yaradı ve meyvelerini verdi. En önemli meyvesi bilim oldu. Bilim hızla gelişti; yeni bilim dalları inşa oldu, nesnel dünyanın insan açısından birçok bilinmeyi, bilinir hale geldi. (**"Modern insan, nesnel evreni akıl ve bilim yoluyla kontrol altına alacak ve böylece etrafta dolaşan ve karşı olduğu her şeyi olumsuzlayacaktır. Modernlik, akıl ve bilimışığında öncelikle doğayı sonra insanı/toplumu 'nesne'leştirerek tanımlama ve sınıflandırma girişimidir. Bu anlamda modernlik bir düzenlemedir. Düzenlemenin amacı, belirlenen ve sınırları çizilen alanı, yapıyı veya konuyu istenen şekilde tutma arzusudur"** (Şimşek, M. E. Modernite, Postmodernite ve Bauman, İstanbul: Belge Yayınları, 2016, s. 163)) Aşkın/ilahi olana başkaldırıyla kendisine ontolojik, epistemolojik, aksiyolojik alan tayin eden ve kendisini başkaldırdığı iradenin yerine inşa eden modern insan bunlarıgerçekleştirirken bir hayalinin peşindeydi. Bilimin gelişmesi hayalinin haklılığına ve olabirliğine referans olurken, aynı zamanda modern insanın cesaretini daha da artırdı. Herşeyin sahibi olduğu ve her şeyi yapabileceğine olan inancı mutlak bir imana dönüştü. Tanrısalığına olan inancı hepten pekişirken **"bilim"** de **"din"** işlevini üstlendi. Bundan böyle her şeyin sahibi olduğuna inanan ve üzerinde hiçbir irade tanımayan modern insan/tanrı, istediğini istediği gibi yapmaya kalkışacaktır. Ne de olsa her şey kendisindedir ve kendisi içindir.

Modern insan her şeyi, hatta kendisini, kendi vücudunu da **"emanet"** olaktançıkardı ve mutlak anlamda iradesine tabi olan bir **"mülk"**e dönüştürdü. İslam'da bireyin vücudu ile ilişkisini kiracı-ev ilişkisine benzeterek açıklamak mümkündür. İslam'da birey sahip olduğu vücudun kendisine verilmiş bir emanet bilinciyle hareket eder. Vücudu **"kullanır"** ancak kullanımının şartları vardır. Vücut eskiyor, yıpranıyor veya bazı kısımlarında işlev kaybıgörölmeye başlandı ise onların bakımını yapmak, boyamak, onarımını yapmak kiracının sorumluluğundadır. Hatta bunları yapmaması yanlışlıktır, eksiklik; sorumluluğu yerine getirmemektir.

Her şeyi parasal kâra indirgeyen; ahlakı ve aşkın değerleri olmayan Kapitalizmin güdümündeki Kültür Endüstrisi sürekli çalışmakta, ürettiği endüstriyel kültür ürünlerinin bir parçası olarak güzellik anlayışını sürekli değiştirmektedir. Beden, toplumsal ve kültürel yapıiçinde tasarlanan ve yeniden üretilen bir form haline gelmiştir. Böylelikle beden özellikle de kadın bedeni

günümüz toplumlarında, tüketim projesinin vazgeçilmez bir unsuru haline getirilmiştir. (s. 140-143)

Modern zamanlara ve modern insana gelince; insan cinselliğinde sınır tanımaz hale gelmiş, cinselliği mülke dönüştürmekle ilk büyük yanlışı yapmış ve takiben mülkünün kölesi haline gelmiştir. Cinsellik ile ilgili kararlar ise anlık tercihlere göre yapılmakta; "**bir gecelik aşklar**", "**oldu-bittiler**" modern insanın rutinleri arasına girmiş bulunmaktadır. Kapitalist tutkularla hareket eden ulus-devletler ise fuhuş sektörünü vergilendirerek paraya endekslenmiş bir "**meşruluk**" alanı inşa etmişlerdir. Bu aşamada pazarlanan ve metalaştırılan bedenin insan bedeni ve onuru olduğu dikkate bile alınmamış ve alınmamaktadır. (s. 146)

Vücudun emanetten mülke dönüştürülmesinin ortaya çıkardığı önemli problemlerden/durumlardan birisi de çocuk ile ilgilidir. Modern insan kendi vücudunda oluşup-şekillenen çocuk ile ilgili olarak her türlü tasarruf yetkisine sahip olduğunu düşünmektedir. (s. 147)

Kadim kültürlerde ve özellikle İslam'da insan insana emanettir. Çocuk, eş, yaşlıanne-baba bu emanetin en önemli örneklerini teşkil ederler. Modern öncesi veya dışıtoplumlarda da çocuk-eş-anne/baba ile ilgili problemler olmuştur. Çocuğa, eşe ve anne-babaya yönelik şiddet, ihmal ve istismar durumlarıyla karşılaşmıştır. Bu problemler yasal düzenlemelerin konusu olmuştur. Modern zihniyet, kendisini "**gelenek**" karşısında olumlu bir pozisyona oturtmaya çalışırken söz konusu şiddet, ihmal ve istismarı yok etmede sahip

olduğunu iddia ettiği işlev ve etkisini dillendirmekten pek hoşlanmaktadır. Çocuk bağlamında düşünüldüğünde yetersiz ihmal ve istismardan kaynaklanan çocuk ölümlerindeki büyük oranlara varan azalmayı bir başarı olarak takdim etmektedir. Burada "**dinleştirdiği**" bilimi bir kez daha yüceltip kutsamaktadır. Kadına yönelik şiddete ilişkin yasal düzenlemeleri de aynı şekilde başarı hanesinin önemli kalemleri arasında değerlendirmektedir. Anne-babaların fiziksel ihtiyaçlarının karşılandığı "**huzur evleri**" ve benzeri kuruluşlar yine modernliğin kendisini ayrıcalıklı kılma/gösterme çabasında dillendirmekten çok hoşlandığı konu başlıklarından birisini oluşturmaktadır. Ancak tüm bunları yaparken somut/nesnel gerçekleri son derece sofistike tekniklerle örtüp göstermemede de son derece mahir olduğunu söylemek gerekiyor. Çocuk ölümlerindeki azalmayı başarı hanesine katan modernlik, doğmadan öldürülen çocukları (kürtaj/fiilen gerçekleştirilen düşükler) istatistik dışı bırakmaktadır. Bunu anne karnındaki çocuğu, anne ve babanın üzerinde mutlak yetkili olduğu bir mülke dönüştürmesini görünmez, fark edilmez kılarak yapmaktadır. Annesine fiziksel açıdan bağımlı çocukları fiziksel ihtiyaçlarının iyi düzeyde karşılandığı kreşlerde barındırılmasını başarı gibi takdim ederken, çocuğun ruhsal ihtiyaçlarının dikkate alınmamasının getirdiği/getirebileceği problemler dillendirilmemektedir. Bir nesne/meta olarak algılanan çocuklar sadece fiziksel ihtiyaçlara sahip canlı muamelesi görmekte ve bundan dolayı vicdani bir sorumluluk bile yaşanmamaktadır. (s. 153-154)

SONUÇ

Modern insan kendisini her şeyin efendisi olarak kurguladı ve bunu tamamıyla hak ettiğine inandı. Ancak "**ölüm**" işi bozdu. Modernliğin getirdiği sekülerleşme ile beraber insanın kendisine referans aldığı akıl ve bilim, hiçbir şey karşısında olmadığı kadar, ölüm karşısında çaresiz bir duruma düştü. Aklın ve bilimin iktidarını sarstı. "**Akla duyulan güveni ve aklın söz verdiği güvenilirliği çökertti. Aklın yalanını yüksek sesle açığa vurdu.**" Ölüm söz konusu olduğunda, akıl sisteminin öktüğünü ve bilimsel gelişmelerin her ne kadar ölümü erteleyen müdahalelerde bulunma imkânı sunmasına karşın nihayetinde bir mucize gerçekleştirmediği görüldü. Bu nedenle ölüm, varlığı ve başka bir seçenek bırakmayacak kesinliğiyle, modern insanın mitosu olan akıl ve bilim dünyasına kuşunun sızmasına yol açtı. Ölüm karşısında çaresiz kalan modern zihniyet ölüme neden-sonuç bağlamında bilimsel kılıfları ertemek zorunda kaldı. Buna göre; "**her bir ölümün belirli bir nedeni vardır. Cesetler kesilip yarılr, araştırılır, taranır, testten geçirilir; ta nedeni bulunana kadar: kanın pıhtılaşması, böbrek yetersizliği, kan kaybı, kalbin durması, akciğerlerde çöküntü.**" Hastalıklar kullanılarak "**ölüm**" unutulur ve dilden uzaklaştırılır. Böylelikle "**ölüm**" ötelenmiş, karşısında duyulan çaresizlik yumuşatılmış olur. (s. 162-163)

ARKA SAYFA

Modern Durum

Modernliğe Eleştirel Bir Bakış

Saniye Vatandaş - Celalettin Vatandaş

Modernliğin birçok vaadi vardı. Cenneti yeryüzünde inşa etmek ise en cezbedici vaadini oluşturuyordu. Ütopylar bu amaçla kaleme alınmıştı. Dünya hayatıyla sınırlı ömrü her türlü hazla doldurmak amaçlanmıştı. Bunu gerçekleştirmek için zihinler ve gerek bireysel gerekse toplumsal hayat her türlü ilahi ilke ve ölçüden serbest bırakılması gerektiğine karar verildi. Bu kararın gerekleri titiz bir şekilde uygulamaya konuldu. Böylelikle bedensel hazzı önceleyen bir zihniyet ve hayat tarzı egemen kılındı. İddiaya göre, bireysel olarak yaşanan bu hazlar birleşip tüm dünyayı kuşatacak, "**cennet**" somut haliyle dünyada vücut bulacaktı. Böylelikle "**İnsan**" (modern insan) ne kadar muktedir olduğunu ispatlamış olacaktı. Ancak hayal edilenler ve vaatler gerçekleşmedi. Hatta tam tersi gerçekleşti. "**İnsanları korkudan arındırmak ve efendi konumuna getirmek**" hedefine sahip modernlik, "dünyanın büyüünü bozdu" ve yeryüzünü "**muzaffer felaketle**" donattı. Cennetin değil fakat çok başarılı şekilde tasarlanmış Holocaustların mimarı oldu. Çünkü modern insanın tüm amaçlarına ve girişimlerine şiddet eşlik etti. Bu sebeple yeryüzü tıka basa şiddetle doldu. Modern dünyanın beşiğinde, modern zihniyetin ve hayatın temsilcileri birbirlerinin boğazına saldırdılar. Artık insanlık buradan çıkmak, bir kurtuluş yolu bulmak istiyor. Bu kitap,

modernliğin temel argümanlarını tartışmak ve insanlığın bugün itibarıyla gelip dayandığı "**umut**" arayışının potansiyel imkanlarını sorgulamak amacına sahiptir.

ÖZET Celal Sancar

14.4.2026/Ankara